

Ζητήματα Ιστορίας του Νεοελληνικού Θεάτρου

Μελέτες αφιερωμένες
στον Δημήτρη Σπάθη

Επιμέλεια
Νικηφόρος Παπανδρέου - Έφη Βαφειάδη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

*Μελέτες αφιερωμένες
στον Δημήτρη Σπάθη*

Επιμέλεια

Έφη Βαφειάδη – Νικηφόρος Παπανδρέου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ
Ιδρυτική δωρεά Παγκρητικής Ενώσεως Αμερικής
Ηράκλειο 2007

Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΗΣ ΛΟΓΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΗ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑΣ¹

Ο Ιωάννης Ραπτάρης γεννήθηκε στο Φανάρι, στις 3 Ιανουαρίου 1838.² Αν και ανήκε σε εύπορη οικογένεια, διαπαιδαγωγήθηκε αυστηρά από τον ευσεβή πατέρα του σύμφωνα με τις αρχές της χριστιανικής ηθικής. Μετά τη στοιχειώδη εκπαίδευση, φοίτησε στην Εμπορική Σχολή της Χάλκης, όπου ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές με καθηγητές τον Άνθιμο Μαζαράκη και τον Κωνσταντίνο Ξανθόπουλο, οι οποίοι του ενεφύσησαν ιδιαίτερη αγάπη για τα γράμματα.³

1. Το παρόν κείμενο αποτελεί μέρος ενός εκτενέστερου μελετήματος για τον Ραπτάρη και το συνολικό μεταφραστικό του έργο.
2. Όλες οι εγκυκλοπαίδειες και τα λεξικά αναγράφουν λανθασμένα τη χρονολογία γέννησης και θανάτου του. Ο μόνος που παραθέτει ακριβή στοιχεία (1838-1871) είναι ο Κ.Θ. Δημαράς (βλ. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, 6η έκδ., Ίκαρος, Αθήνα, 1975, σ. 301). Βλ. επίσης *Νεκρολογία Ιωάννου Μ. Ραπτάρη* (εν Κωνσταντινουπόλει, Τυπογραφείον Επτάλοφου, 1871, 43 σ.), που εκδόθηκε από τον δημοσιογράφο Δημήτριο Νικολαΐδη, εκδότη του περιοδικού *Επτάλοφος*, αφιερωμένη «τη μακαρία σκιά του πολυκλαύστου Ιωάννου Μ. Ραπτάρη». Περιλαμβάνει: άτιτλο κείμενο του Δημ. Νικολαΐδη για τη ζωή και το έργο του Ιω. Ραπτάρη (ό.π., σ. 5-13), «Λόγον Μνημόσυνον απαγγελθέντα υπό Χριστοφόρου Σαμαρτζίδη εν τη εν Υψωμαθείσις Λέσχη των Φιλομούσων τη 7/19 Μαρτίου 1871» (ό.π., σ. 15-22), «Λόγον Μνημόσυνον απαγγελθέντα υπό του ιατρού Θ. Γεωργιάδου, εν τη εν Υψωμαθείσις Λέσχη των Φιλομούσων τη 7/19 Μαρτίου 1871» (ό.π., σ. 24-36), κείμενο «εκφωνηθέν υπό Δ. Νικολαΐδου» (ό.π., σ. 37-38), σύντομο κείμενο «εκφωνηθέν υπό του αδελφού του μακαρίτου Δημ. Ραπτάρη» (ό.π., σ. 39-40), επίσης ποιήματα αφιερωμένα στη μνήμη του από τους Π. Θωμά με τίτλο «Ελεγεία» (ό.π., σ. 41) και Γ.Μ. Βαννιέρη με τίτλο «Επιγράμματα» (ό.π., σ. 42), καθώς και συλλυπητήρια επιστολή προς τον αδελφό του, Δημ. Ραπτάρη, από τον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός» των Αθηνών, την οποία υπογράφουν ο πρόεδρος Χ.Α. Λόντος και ο γενικός γραμματέας Μ.Π. Λάμπρος (ό.π., σ. 43).
3. *Νεκρολογία*, ό.π., σ. 18-19.

Έτσι, αν και μεγάλωσε σε εμπορικότατη πόλη, όπως η Κωνσταντινούπολη την εποχή εκείνη, ο ίδιος δεν ασχολήθηκε με το εμπόριο, ούτε με κάποιο άλλο πρακτικό επιτήδευμα, ούτε ενδιαφέρθηκε να καταλάβει δημόσια θέση, αλλά στράφηκε στην καλλιέργεια των μουσών και της επιστήμης, στόχους στους οποίους αφιερώθηκε ολόψυχα.⁴

Χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητάς του ήταν η φιλομάθεια, που μαζί με τη φιλοπονία συνέθεταν στο πρόσωπό του ένα μίγμα αρετών που απέφερε πλούσιους καρπούς.

Έγραφε, έγραφε πάντοτε, προ οφθαλμών έχων την ωφέλειαν του έθνους, διότι πρώτιστα πάντων εσπούδαζε να προικίση τους ομοεθνείς αυτού διά καλών αναγνώσμάτων' κεκτημένοι δε έμφυτον την περί το γράφειν γλαφυρότητα και ηδυέπειαν, πολλάς πολλάκις εγοήτευσε και κατέθελε φιλομούσων ομηγύρεις διά της από βήματος ομιλίας, και εν πολλαίς Λέσχαις αντήχησεν επανειλημμένως η ηδύλαλος και γλυκύφθογγος αυτού φωνή.⁵

Στο ποικίλο συγγραφικό του έργο εξέχουσα θέση κατέχει η ενασχόλησή του με το θέατρο, ιδιαίτερα η μεταφραστική δημιουργία.

Σε ηλικία μόλις 18 χρονών, «τελειοδίδακτος της εν Χάλκη ελληνικής σχολής, ο φιλόπονος» αυτός νέος θα καταθέσει την πρώτη του μεταφραστική προσπάθεια, εκδίδοντας στα νεοελληνικά τους *Αχαρνές* του Αριστοφάνη (Κωνσταντινούπολη, 1856).⁶ Με τη μετάφραση αυτή, που αφιερώνει στους συμμαθητές του,⁷ ο Ραπτάρης αναλαμβάνει το βαρύ φορτίο να είναι ο πρώτος που θα καταπιαστεί με μετάφραση αρχαίας ελληνικής κωμωδίας στα νεοελληνικά, εγχείρημα παράτολμο που ο Νεόφυτος Δούκας στον πρόλογο της πρώτης σχολιασμένης ελληνικής έκδοσης όλων των σωζόμενων αριστοφανικών κωμωδιών (Αθήνα 1845, 3 τόμοι) θεωρούσε ανέφικτο.⁸

4. Ό.π., σ. 19.

5. Ό.π., σ. 12.

6. *Τηλέγραφος του Βοσπόρου*, αρ. φ. 652, 30 Ιουνίου 1856, σ. 3, στ. 3.

7. «Τη φιλομαθεί νεολαία τη εν τη κατά Χάλκην Ελληνεμπορική Σχολή μαθητευούση» (βλ. Αριστοφάνους *Αχαρνές*: Κωμωδία εις την καθομιλουμένην παραφρασθείσα, μετά προλεγόμενων και μικρών υποσημειώσεων προς κατάληψιν της εννοίας υπό Ιωάννου Μ. Ραπτάρχου. Εν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Α. Κορομηλά και Π. Πασπαλλή, 1856, σ. [γ]).

8. Κωνσταντίνα Ριτσάτου, *Η συμβολή του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή στην ανάπτυξη του νεοελληνικού θεάτρου*, διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Θεατρολογίας και Μουσικολογίας, της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, 2004, σ. 400.

Στον εκτενή πρόλογό του, ο μεταφραστής βρίσκει την ευκαιρία να αναπτύξει όλο το σκεπτικό, καθώς και τους λόγους που τον ώθησαν σ' αυτή τη μεταφραστική του απόπειρα. Υπό την επήρεια του κινήματος του ρομαντισμού, αλλά και του ενυπάρχοντος διαφωτισμού, ο Ραπτάρχης, με εφόδια μια πολύ καλή κλασική αλλά και ξενόγλωσση παιδεία, θα ανακαλύψει τα δημιουργήματα «των ενδόξων ημών προγόνων» μέσα από την αποδοχή που αυτά γνωρίζουν από τις εγγράμματες τάξεις της Ευρώπης και ιδιαίτερα από τους Ευρωπαίους φιλόλογους.⁹ Θεωρεί δεδομένο ότι η αφύπνιση των ξένων εθνών οφείλεται στη σύντομη μελέτη των αρχαίων προγονικών συγγραμμάτων «διά το τερπνόν μετά του ωφελίμου και το έξοχον και παιδαγωγικόν όπερ εν αυτοίς περιέχεται».¹⁰

Από το σύνολο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας ξεχωρίζει την ποίηση, γιατί στάθηκε πάντα «η πρώτη έκφρασις του ενδομύχου συναισθήματος, η πρώτη της θείας του ανθρώπου φύσεως εν συναισθήσει γλώσσα και η εύλαλος της φύσεως ζωγραφία». Το μεγαλείο της συνίσταται στο γεγονός ότι

εκάστη λέξις της αρχαίας ποιήσεως, επικής είτε δραματικής, αποπνέει χαρίεντι και έξοχον, και ζωηρότατα εκφράζει ό,τι εν εαυτώ ενδομύχως συναισθάνεται ο άνθρωπος, αναβιβάζει αυτόν εις σφαιράς ιδανικότητος ανωτέρας εαυτού, ανυσοί επ' άπειρον την φαντασίαν του, κατακτηλεί και καταθέλγει αυτόν διά της απαραμίλλου αρμονίας της, και κατακοιμίζουσα διά της χάριτος της μεταφοράς της το ταραχώδες και σκαιόν του ανθρώπου, κινεί τον έλεον και τον ενθουσιασμόν αυτού, ιλαρύνει την διάνοιάν του και τον διδάσκει το μουσικώτατον της αρετής σύστημα!¹¹

Τον θαυμασμό του όμως για την αξία της ελληνικής ποίησης διαδέχεται η απαγοήτευση από τον τρόπο που αυτή διδάσκεται στην εκπαίδευση¹² και από

9. «Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί και τοσοούτοι άλλοι σφετερισταί των προγονικών ημών καλών, κωχώνται εις το μέσον μας ως Ελληνισταί και καθεκάστην ιδίοις ωσί τους ακούομεν ομηρίζοντας και πλατωνίζοντας. Ιδέτε, πόσον αριθμόν φιλόλογων παρήξε και οσημέραι παράγει η φωτισμένη Γερμανία αφ' ενός και η Γαλλία αφ' ετέρου: Ερμάννοι, Βοίκχοι, Κρύγεροι και άπας ο λοιπός αριθμός των περιωνύμων Γερμανών φιλόλογων' Διδότιοι, Αρτώλδοι, Λεβέσκιοι, Δαρεμβέργιοι και πληθής τοσοούτων άλλων της Γαλλίας φωστήρων, μας καταισχύνουσιν ως παραμελούντας τα προγονικά συγγράμματα, και μη ειδότας την αξίαν τόσων ενδόξων κειμηλίων, τοιαύτης προγονικής παρακαταθήκης.» (Αριστοφάνους *Αχαρνής*, ό.π., πρόλογος Ι. Μ. Ραπτάρχης, σ. η').

10. Ό.π., σ. ε'-στ'.

11. Ό.π., σ. στ'.

12. «Και βεβαίως ψυχρόν είνε το δράμα, όταν χυδαίως γραμματολογώνται αι λέξεις του, όταν

τη στεγνή σχολαστική προσέγγιση στην ερμηνεία των κειμένων.¹³ Και ενώ από τους Νεοέλληνες «ολίγιστοι είνε αναμφιβόλως οι αισθανόμενοι όπως δει την αξίαν και το κάλλος αυτών και οι ειδότες τι αναγινώσκουσιν», στην Ευρώπη Γάλλοι, Άγγλοι και Γερμανοί ελληνιστές μελετούν επίμονα τους αρχαίους συγγραφείς και τους μεταφράζουν στη γλώσσα τους,¹⁴ όταν στην Ελλάδα «ουδέ έν δράμα ή έπος εύρηται όπως δει μετενεηγγέμενον εις την γλώσσαν ήν λαλούμεν, την απλήν γλώσσαν του λαού, ήτις τοις είνε μάλλον συγγενής διά τους Αιολισμούς και Δωρισμούς της».¹⁵ Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού κάνει τον αγνό ιδεαλιστή Ραπτάρχη να εξανίσταται και να επαναστατεί.¹⁶ Και κατακεραυνώνει

ημμαθείς τινάς και μικρόνοας της νεολαίας μας, θερμούς του ξενικού στοιχείου οπαδούς και θιασώτας, οίτινες αυστηροί επικριταί των αρχαίων ποιημάτων, καταφρονούσιν αυτά και καταγίνονται εμμανώς εις την³³⁴ ανάγνωσιν ή και μετάφρασιν επαράτων μυθιστορημάτων, άτινα δεν έχουν άλλο προϊόν ειμή να διαφθείρουν τα άδολα ήθη και να δηλητηριάζουν την αθώαν ψυχήν.¹⁷

αναγινώσκηται απλώς και ως έτυχεν, άνευ ουδεμιάς προσοχής εις την αλληλουχίαν των πράξεων και των χαρακτήρων την ουσίαν, άνευ συζητήσεως μέτρων ή ρυθμού, άτινα εισί κύρια του δράματος προσόντα και χωρίς των οποίων αυτό ξηρόν τι φυσικώ τω λόγω φαίνεται και ειδεχθές σκελετόν», ό.π., σ. ζ'.

13. «Απλούς καταναγκαστικός ψιττακισμός, προ πάντων επί παραδόσεως, ξηρά λεξιθηρία και ουδέν πλειότερον», ό.π.
14. «Αι επιτυχείς μεταφράσεις και ζωηραί απομιμήσεις απορρεύσασαι εκ του γλαφυρού καλάμου των κατεπλημύρισαν το Κελτικόν και Γερμανικόν έδαφος», ό.π., σ. ι'. Ως παράδειγμα πρόσληψης του αρχαίου δράματος, ο Ραπτάρχης υποδεικνύει, σε υποσημείωση, την *Ορεστίαν* του Αλεξάνδρου Δουμά, δράμα που συνέθεσε κατά τη μέθοδο των αρχαίων Ελλήνων ποιητών, ακολουθώντας τον Αισχύλο βήμα προς βήμα, και το οποίο παίχτηκε στο Théâtre de La Porte Saint-Martin στο Παρίσι στις 5 Ιανουαρίου 1856, αποκομίζοντας τον ενθουσιασμό του κοινού και τα θετικά σχόλια της κριτικής (ό.π., σ. θ').
15. Ό.π., σ. ι'.
16. «Αισχύνη ομογενείς !! Ξένα έθνη να φαίνωνται ζηλωταί της προγονικής ευκλείας, και να εμβαθύνωσιν εις τας εννοίας των αθανάτων εκείνων αριστουργημάτων, πλειότερον ημών των λεγομένων απογόνων εκείνων, των ουδέν έτερον νη Δία ειδότων ή μόνον εγκουχάσθαι και μέγα φρονειν επί πατραγαθία ουχί δε και επί ίδια ημών αυτών ανδραγαθία», ό.π., σ. η'. Βλ. επίσης Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου, *Ελληνική μυθολογία στο νεοελληνικό δράμα από την εποχή του Κρητικού θεάτρου έως το τέλος του 20ού αιώνα*, τ. Α', University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 339-340.
17. Αριστοφάνους *Αχαρνής*, ό.π., σ. ι'-ια'. Και διερωτάται: «Καλός είνε διά τα ιδικά μας σημερινά ελληνικά θέατρα ο *Trovatore* και *Roberto di Diabolo*, την δε *Εκάβην* και *Αντιγόνην* ... άλλους εώμεν!...» (ό.π., σ. ι'). Μία ακόμη φωνή αντίδρασης στον στείρο δυτικό μιμητισμό και στη

Τη λιμνάζουσα αυτή κατάσταση στον χώρο της κλασικής παιδείας έρχεται να ταράξει ο φέρελις Ραπτάρχης με την απόφασή του να μεταφράσει στη νεοελληνική έργο της αρχαίας γραμματείας, και η υπέρβασή του αυτή από τη μέχρι τότε πεπατημένη έχει μεγαλύτερη αξία, γιατί καταπιάνεται με τον Αριστοφάνη, έναν από τους δυσκολότερους αρχαίους ποιητές, όχι μόνον για τη δυσμετάφραστη πολυπλοκότητα της γλώσσας του (λογοπαίγνια, σχήματα λόγου, συσσωρεύσεις λέξεων), αλλά και για τις βωμολοχίες και το σεξουαλικό χιούμορ του, στοιχεία για τα οποία ο αττικός κωμωδιογράφος είχε τεθεί στο περιθώριο από τους συντηρητικούς λόγιους της εποχής.¹⁸

Έτσι ο Ραπτάρχης, υπερασπιζόμενος την επιλογή του, προβαίνει σε επαναδιατύπωση¹⁹ της ηθικής στόχευσης της κωμωδίας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις επιφυλάξεις των επικριτών του Αριστοφάνη²⁰ και δημοσιεύει σε

μεταφύτευση στην ελληνική σκηνή έργων της ευρωπαϊκής δραματουργίας, ξένων προς το ελληνικό περιβάλλον και το ελληνικό κοινό.

18. Τον πρωτοπόρο Ραπτάρχη θα ακολουθήσει ο Αλεξ. Ρ. Ραγκαβής, που τέσσερα χρόνια αργότερα μεταφράζει *Νεφέλες, Ειρήνη και Όρνιθες* του Αριστοφάνη (Αθήνα, 1860). Για την ενασχόληση του Ραγκαβή με τον Αριστοφάνη βλ. Κωνσταντίνα Ριτσάτου, *ό.π.*, σ. 399-406.
19. Είχε προηγηθεί ο Κωνσταντίνος Κοκκινάκης, ο οποίος στον πρόλογο της μετάφρασης του *Ταρτούφου* (Βιέννη, 1815) είχε συμπεριλάβει πραγματεία «Περί του έργου και της ωφελείας της καλής κωμωδίας», όπου αναπτύσσει με σαφήνεια τους στόχους της κωμωδίας (βλ. Βάλτερ Πούχνερ, *Είδωλα και ομοιώματα: Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, Νεφέλη, Αθήνα, 2000, σ. 76-79).
20. «Η αντιπαράθεσις διαφόρων παθών και ελαττωμάτων, γινομένη επιτυχώς εν τη κωμωδία, συντείνει τα μέγιστα εις το να ρυθμίη πάντοτε τα ήθη και να κοσμή τον έσω άνθρωπον· ο άδολος και απλούς θεατής, βλέπων στηλιτευομένην πικρότατα την κακίαν, και αυστηρώς ελεγχόμενας τας κακάς πράξεις και έξεις, συλλαμβάνει πάντοτε μίσος προς αυτά και τα αποστρέφεται», Αριστοφάνους *Αχαρνής*, πρόλογος, *ό.π.*, σ. ιβ', «...η κωμωδία, ως η τραγωδία, έχει τον ηθικόν της σκοπόν· με μόνην την διαφοράν ότι, ο ηθικός ούτος σκοπός δεν προβάλλεται κεκαλυμμένος με τον σοβαρόν του μεγαλείου και του ύψους πέπλον, εις τρόπον ώστε ν' αναπτεροί την ψυχήν και να διεγείρη τον έλεον και τον φόβον των θεατών ως η τραγωδία, αλλ' υπό το πρόσχημα του γελοίου, ώστε η ευφυής απομίμησις των ιδιωματικών ηθών και η διακωμώδησις των μωριών και ανοησιών του όχλου, να διαχέη ευθυμίαν εις τους θεωμένους», *ό.π.*, σ. ιγ'. Και δικαιολογώντας το «ασεμνίζεσθαι» των έργων του Αριστοφάνη επισημαίνει ότι η αρχαία κωμωδία ήταν «ιδιότροπος· το δράμα των Αθηνών ήτο, κατά τινά τρόπον, ό,τι ο δημόσιος τύπος εις ημάς, δηλαδή, το όργανον των πολιτικών φατριών. Ως τοιαύτη λοιπόν η αρχαία κωμωδία, προτιθέμενη δηλαδή, εκτός του γελοίου, κύριον σκοπόν να διαγράφη τα ήθη και έθιμα του επιζώντος λαού και να εκφραζή και σατυρίζη τα φαύλα, είνε αληθές ότι αναγκάζεται πολλάκις να μιμήται πάθη αισχρά και κακίας, απορρίπτουσα πολλαχού πάντα χαλινόν κοσμιότητος και σωφροσύνης, και διακωμωδούσα τα γελοία έργα και ελαττώματα εκάστου εμπαιζομένου ατόμου· το τοιούτον όμως, δεν είνε και άμοιρον ηθικού σκοπού», *ό.π.*, σ. ιβ'.

ξεχωριστή ενότητα του προλόγου του ανασκευή των κατηγοριών²¹ που είχαν διατυπωθεί κατά του αρχαίου ποιητού, τόσο κατά την αρχαιότητα όσο και στους νεότερους χρόνους.

Ο νεαρός μεταφραστής, χωρίς άλλες φιλολογικές σπουδές πέραν των γυμνασιακών²² (γεγονός για το οποίο θα επικριθεί),²³ θα αποδώσει την αττική αυτή κωμωδία σε πεζό λόγο, εμπλουτισμένο με στοιχεία από το κωνσταντινουπολίτικο γλωσσικό ιδίωμα,²⁴ γεγονός που φανερώνει ότι, λόγω της απειρίας του, αποφεύγει να αναμετρηθεί με τον έμμετρο λόγο του Αριστοφάνη. Έτσι πέρα από τους εκτενείς μονολόγους, όπως αυτοί του Δικαιοπόλη,²⁵ ακόμα και τα χορικά²⁶ μεταφράζονται σε πεζό. Εξάιρεση αποτελούν περιορισμένα χορικά που αποδίδονται έμμετρα, όπως είναι οι στίχοι 204-240, 263-584, 971-999, ενώ εντοπίζονται και δύο περιπτώσεις έμμετρων προσθηκών,²⁷ όπου ο νεαρός Ραπτάρχης επιχειρεί να δοκιμάσει τις δυνάμεις του στην ποιητική σύνθεση.

Γενικά μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι σε κάποια σημεία απομακρύνεται επιτυχώς από το πρωτότυπο, δοκιμάζοντας τη χρήση αναχρονισμών,²⁸

-
21. Ο Ραπτάρχης μνημονεύει τις κατηγορίες κατά του Αριστοφάνη (α. Ο τρόπος του ήταν ανοίκειος και υπερέβαινε τα όρια του μέτρου· γι' αυτό το λόγο ο Μένανδρος, που υπήρξε συνεχιστής της αρχαίας κωμωδίας, διαμόρφωσε τη μεσαία κωμωδία βελτιώνοντάς την ως προς την άποψη αυτή· β. αν και ευφυής υπήρξε υπερβολικά αθυρόστομος και δηκτικός· γ. αμαυρώνει τη λαμπρότητα της αττικής διαλέκτου με τη βωμολοχία· δ. όφειλε να διακιωμωδεί την κακία και όχι τον κακό· ε. προσβάλλοντας την καθεστώσα θρησκεία παρεμβαίνει καταστροφικά στην κοινωνική ζωή και την πολιτεία, και στ. δημιουργώντας πολυσύνθετες και τερατώδεις λέξεις, γίνεται φορτικός και αηδιαστικός) και τις καταρρίπτει μία προς μία παραθέτοντας χωρία από διάφορα έργα του αττικού κωμωδιογράφου.
22. Ο ίδιος, έχοντας συναίσθηση του παράτολμου εγχειρήματός του, ζητάει εκ των προτέρων την επιείκεια των αναγνώστων: «Εμὶ δε εὐέλπεις, ὅτι οἱ ευμεινεῖς ἀναγνώσται δὲν θέλουσι ἀποβῆ ἀυστηροὶ τῆς τόλμης μου κριταί· διότι παρακινούμαι νὰ ἐπιχειρισθῶ ἔργον πολὺμοχθον καὶ ὑπερβαίνον, τὸ ὁμολογῶ ἐν συνειδήσει, τὰς ἀτελεῖς καὶ μικρὰς μου δυνάμεις, καὶ νὰ καταβῶ, εἰ καὶ ὅλως ἀδύνατος καὶ ἀπειρος, εἰς τὴν πολὺμοχθον στάδιον, μόνον ἐκ τοῦ ἐμμανοῦς πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἔρωτός μου», *Αχαρνές*, σ. ιγ'-ιδ'.
23. Σ. Α. Κ. (Στέφανος Κουμανούδης), *Βιβλιογραφία...*, *Φιλίστωρ Γ'*, τχ. 1 (Ιανουάριος 1862), σ. 78-79.
24. Κωνσταντίνα Ριτσάτου, *ὁ.π.*, σ. 400.
25. Βλ. Αριστοφάνους *Αχαρνές*, *ὁ.π.*, στίχοι 1-42, 366-384, 435-444, 496-531.
26. *Ὀ.π.*, στίχοι 385-395, 490-495, 557-571, 626-718, 836-859, 1143-1173.
27. Η πρώτη αφορά τους στίχους 1184-1185, που μετατρέπονται στη μετάφραση σε εξάστιχο τραγουδάκι (*Αχαρνές*, *ὁ.π.*, σ. 71) και η δεύτερη περίπτωση αφορά τους στίχους 1226-1234 στην κατακλείδα του έργου, οι οποίοι από απλή στιχομυθία μεταξύ Δικαιοπόλη και Χορού αποδίδονται στη μετάφραση με έμμετρα τετράστιχα που ερμηνεύονται χορευόμενα και αδόμενα από τους δύο αυτούς συντελεστές, τον Δικαιοπόλη και τον Χορό (βλ. *Αχαρνές*, *ὁ.π.*, σ. 74-75).
28. Κωνσταντίνα Ριτσάτου, *ὁ.π.*, σ. 402.

ενώ συχνά αμβλύνει τις βωμολοχικές εκφράσεις του αριστοφανικού κειμένου απαλείφοντας κάποιες φορές τα ερωτικά υπονοούμενα.²⁹ Μία λεπτομερής παραβολή της μετάφρασης σε σχέση με το αρχαίο κείμενο, καθώς και σύγκριση αυτής με άλλες που ακολούθησαν, θα ήταν χρήσιμη για τη συναγωγή συμπερασμάτων, τόσο για τη μεταφραστική τακτική του Ραπτάρχη, όσο και για να διαπιστωθεί κατά πόσο η πρώτη αυτή μετάφραση των *Αχαρνέων* επηρέασε ή υπήρξε πρότυπο για άλλους μεταφραστές.

Η έκδοσή της συνοδεύεται από υποσελίδες σημειώσεις επεξηγηματικού χαρακτήρα και γραμματολογικού περιεχομένου, καθώς και από σκηνικές οδηγίες,³⁰ ενδεικτικό της πρόθεσης του Ραπτάρχη να χρησιμοποιηθεί η μετάφρασή του για την από σκηνης διδασκαλία της αριστοφάνειας κωμωδίας. Η εισαγωγή του συμπληρώνεται επίσης με βιογραφία και εργογραφία του αρχαίου κωμωδιογράφου,³¹ με μικρό μελέτημα περιγραφής της αρχιτεκτονικής των αρχαίων ελληνικών θεάτρων και όλων των συντελεστών³² της παράστασης κατά την αρχαιότητα (υποκριτές, μουσική, χορός, παράβασις), καθώς και με την υπόθεση της κωμωδίας.³³

Ποιοι ήταν άραγε οι λόγοι που τον οδήγησαν να επιλέξει να μεταφράσει το συγκεκριμένο έργο του Αριστοφάνη; Πρώτο κίνητρο πιστεύουμε ότι ήταν η επιδίωξη της πρωτοτυπίας. Το έργο δεν είχε μέχρι τότε μεταφραστεί στη νεοελληνική και για τον ρηξικέλευθο Ραπτάρχη η μετάφρασή του αποτελούσε πρόκληση και σημαντική κατάθεση προσωπικής δημιουργίας για το καλό του δημοσίου, για το οποίο πάσχιζε. Οι *Αχαρνές* ήταν, επίσης, η παλαιότερη από τις σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη (διδάχτηκε το 425 π.Χ.). Είναι λοιπόν πιθανό, ο μεταφραστής, έχοντας ίσως κατά νου να μεταφράσει μελλοντικά και άλλα έργα του Αριστοφάνη, να επιθυμούσε να ξεκινήσει από την πρώτη του κωμωδία, για να παρακολουθήσει το έργο του αττικού κωμωδιογράφου από την αρχή και να έχει τη δυνατότητα μελέτης και σύγκρισης της πρώτης του κωμωδίας με τις επόμενες. Επίσης, ο αντισυμβατικός και ανατρεπτικός λόγος του Αριστοφάνη ίσως εξυπηρετούσε και μian ανάγκη πολιτικής έκφρασης για τον Ραπτάρχη, ενώ στις καταπληκτικές σκηνές του εμπορίου των *Αχαρνέων* είναι πιθανό να έβρισκε πολλές ομοιότητες με αντίστοιχες της εμπορικής ζωής της Πόλης.

29. Ό.π., σ. 403.

30. Αριστοφάνους *Αχαρνές*, βλ. ενδεικτικά σ. 1, 3, 14, 16, 30, 38.

31. Ό.π., σ. ιε'-κγ'. Για κάθε έργο δίνεται επίσης σύντομη περίληψη της υπόθεσής του.

32. Ό.π., σ. κστ'-λβ'.

33. Ό.π., σ. νγ'-ξ'.

Τον ενθουσιασμό του ορμητικού νέου θα διαδεχτεί η πικρία, όταν θα αντιμετώπισε τη δυσμενή κριτική του εγχειρήματός του από τον Στέφανο Κουμανούδη, επιφανή καθηγητή των κλασικών γραμμάτων στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Κουμανούδης θα δημοσιεύσει ανυπόγραφα δύο επικριτικές βιβλιοκρίσιες στην εφημερίδα *Φιλόπατρις*, της οποίας ήταν εκδότης. Ξεκινώντας από ηπιότερη αντιμετώπιση στο πρώτο άρθρο του,³⁴ όπου επισημαίνει ότι διαθέτει «πλείστα όσα ψογερά», τα οποία όμως αντιπαρέρχεται, επαινεί τον Ραπτάρχη ή Ραπτάρχο τόσο για τον εξελληνισμό του ονόματός του, το οποίο εικάζει ότι στα τουρκικά ήταν Τερζίμπασης, υπονοώντας δηκτικά ότι ήταν τουρκομερίτης,³⁵ όσο και για τη φιλοτιμία του, «εξής κινούμενος, εδημοσίευσε τα σπουδάσματά του εις τον Έλληνα ποιητήν και δεν προετίμησε να εκδώση άλλου τινός ξενικού και ίσως ουχί αναγκαίου βιβλίου μετάφρασιν», επισημαίνοντας ότι «καλόν είναι από καιρού εις καιρόν να μας ενθυμίζωσί τινες, ότι έχομεν αστεία και ευχάριστα αναγνώσματα και εν τη παλαιά των Ελλήνων φιλολογία και δεν επήραν μονοπώλιον οι νεώτεροι Φράγκοι τα τοιαύτα».³⁶

Στη δεύτερη βιβλιοκρισία³⁷ του, που δημοσιεύει δύο μήνες αργότερα, ο Κουμανούδης υπεισέρχεται σε λεπτομερέστερη κριτική που εστιάζεται στην κακή απόδοση λέξεων και χωριών του κειμένου και σε λανθασμένες πληροφορίες που πιθανολογεί ότι προέρχονται από παλαιά γαλλική έκδοση για τον Αριστοφάνη,³⁸ που φαίνεται να συμβουλευτήκε ο Ραπτάρχης προκειμένου να γράψει τα εισαγωγικά του κείμενα. Σχολιάζει επίσης δυσμενώς το γεγονός ότι δεν μνημονεύει τις πηγές που χρησιμοποίησε για τη σύνταξη των προλεγομένων του. Και καταλήγει ότι η παράφρασή του, όσον αφορά τους ειδήμονες, υστερεί σε πολλά σημεία, αν και του αναγνωρίζει κάποιο χάρισμα στην έμμε-

34. Ο *Φιλόπατρις* Β', αρ. φ. 67, 1 Σεπτεμβρίου 1856, σ. 3. Το ίδιο επικριτικός θα είναι ο λόγιος Επαμεινώνδας Φραγκούδης σχολιάζοντας ως αδύναμη τη μετάφραση από τον Ιω. Ραπτάρχη των *Αχαρνέων* του Αριστοφάνη (*Θελξινόη*, τχ. 15, Νοέμβριος 1856, σ. 188-190).

35. Παράλληλα σχολιάζει ειρωνικά την εμμονή «των εν Τουρκία συγγραφότων τι και εκδιδόντων» να χρησιμοποιούν ακραϊνώς ελληνικά ονόματα, ενώ δεν φροντίζουν το ίδιο οι εν Ελλάδι επιφανείς, κατηγορώντας τους πρώτους εμμέσως πλην σαφώς για σχολαστικισμό, ό.π.

36. Ό.π.

37. Ο *Φιλόπατρις* Β', αρ. φ. 76, 3 Νοεμβρίου 1856, σ. 3-4.

38. Δεν γνωρίζουμε ποια γαλλική έκδοση έργων του Αριστοφάνη υπαινίσσεται ο Κουμανούδης. Πάντως την εποχή που μεταφράζει ο Ραπτάρχης, η πλησιέστερη χρονικά γαλλική έκδοση των έργων του Αριστοφάνη είναι αυτή του Μ. Artaud, καθηγητή μέσης εκπαίδευσης (*Comédies d'Aristophane, traduites du grec par M. Artaud, Paris, Brissot Thivars, Aimé-André, 1830, 6 τόμοι. Η 2η έκδ. 1841*).

την απόδοση τμημάτων του χορού, ενώ πιστεύει ότι «η νεωτερική αυτή μετασημάτση του αρχαίου κωμωδού» θα αποτελέσει ευχάριστο ανάγνωσμα για τους λιγότερο απαιτητικούς. Έκτοτε όμως ο Ραπτάρης θα μπει στο στόχαστρο του σοφού αρχαιολόγου και φιλόλογου, όπως θα δούμε στη συνέχεια, για την πολυπραγμοσύνη του και για τις αστοχίες που συχνά τη συνοδεύουν.

Δεύτερη απόπειρά του να καταπιαστεί με τη μετάφραση αρχαίων δραμάτων στη σύγχρονη του νεοελληνική γλώσσα εντοπίζεται το 1862, αφού έχει μεσολαβήσει η έκδοση της μετάφρασης έξι δραμάτων του Ουγκώ.

Στο έργο του *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης, πεζής και εμμέτρου, ερριμμένης αφελώς ως εν χαρτοφυλακίω* (Αθήναι, 1862), τόμο ποικίλου περιεχομένου,³⁹ όπως και ο τίτλος του φανερώνει, ο Ιωάννης Ραπτάρης ξεδιπλώνει το εύρος των ενδιαφερόντων και των γνώσεών του, όπου η αρχαιομάθεια αποδεικνύεται ότι κατέχει ξεχωριστή θέση.

Στο τρίτο κεφάλαιο του τόμου αυτού δημοσιεύει παράφρασή στην καθομιλουμένη χορικών από τραγωδίες του Σοφοκλή, εκφράζοντας την πεποίθησή ότι «ο μόνος εθνικός και ανώτατος σκοπός και η βάση της ευμεθόδου παιδαγωγικής διδασκαλίας είνε η αρμονική ένωση των δύο αντιθέτων κόσμων, του αρχαίου ελληνικού και του σημερινού, τουτέστιν, η συναίσθησις και η εν ψυχή αντίληψις της τοσαύτα θαυμασία αναδειξάσης ποιητικής των προγόνων Μού-

39. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης πεζής και εμμέτρου, ερριμμένης αφελώς ως εν χαρτοφυλακίω*. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Ο Λόγιος Ερμής», 1862, 198 σ.

Ο τόμος, που αφιερώνεται στον ξάδελφό του Μιλτιάδη Β. Μανουήλ, που διέμενε στο Λονδίνο, περιλαμβάνει 11 κεφάλαια:

Κεφάλαιο Α': Περί των γραπτών αθυρμάτων και λογοπαιγνίων (σ. 9-26).

Κεφάλαιο Β': Ανθέων τερπνά μειδιάματα (σ. 27-46).

Κεφάλαιο Γ': Παράφρασις των ωραιότερων χορών του Σοφοκλέους εις την καθομιλουμένην (σ. 47-76).

Κεφάλαιο Δ': Δάκρυα επί του τάφου της πολυκλαύστου νεάνιδος Κυριακής Στρατονίδος (σ. 77-81).

Κεφάλαιο Ε': Αρτιενιαύσιοι προσφωνήσεις των διανομένων διαφόρων εφημερίδων (σ. 82-111).

Κεφάλαιο Στ': Ασιατική φιλολογία (σ. 112-126).

Κεφάλαιο Ζ': Έλεγχος εις τον αείμνηστον φίλον Χριστοφάν Λαμπρινούδη (σ. 127-131).

Κεφάλαιο Η': Περί μέτρου ή του ηρωικών εξάμετρον εφαρμοζόμενον εις την καθομιλουμένην (σ. 132-150).

Κεφάλαιο Θ': Στιχουργήματα ποικίλα (σ. 151-166).

Κεφάλαιο Ι': Διάφορα παίγνια (σ. 167-188).

Κεφάλαιο ΙΑ': Τα κυριώτερα συμβάντα των μυθικών χρόνων της Ελλάδος υπό ιστορικήν έποψιν εξεταζόμενα (σ. 189-198).

σης». ⁴⁰ Στο εισαγωγικό κείμενο του κεφαλαίου αυτού, ⁴¹ ο Ραπτάρης επανέρχεται στο θέμα της διδασκαλίας κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας στην εκπαίδευση, επισημαίνοντας δύο αρνητικά δεδομένα. Το πρώτο αφορά στον τρόπο διδασκαλίας αυτό καθεαυτό. «Σκυθρωποί και συνοφρουμενοί διδάσκαλοι» αναλώνονται σε λεξιθήρες αναλύσεις, «ετυμολογούσι και διυλίζουσι τα λεξείδια» και κατατυραννούν το μνημονικό των νεαρών μαθητών με στείρες απομνημονεύσεις, χωρίς να αναλύουν τα φιλοσοφικά και ηθικά διδάγματα που απορρέουν από τα κλασικά αυτά κείμενα, με αποτέλεσμα η σπουδάζουσα νεολαία να μην αποκομίζει τα αναμενόμενα παιδαγωγικά οφέλη από τη διδασκαλία αυτή. ⁴²

Το δεύτερο αφορά στη λανθασμένη σειρά διδασκαλίας των αρχαίων κειμένων στη διάρκεια της εκπαίδευσης των ελληνοπαίδων. Κατά τη γνώμη του, για τους μικρούς σε ηλικία μαθητές πρέπει να προτιμάται η σπουδή και η ζωντανή ανάπτυξη των ποιητών, με την πεποίθηση ότι η αρμονία, η ομορφιά και η θεία συγκίνηση που προκαλούν τα έργα τους αρμόζουν καλύτερα στην τρυφερή ψυχή των νέων ανθρώπων, που παιδαγωγούνται καλύτερα με την ανάγνωση της ελληνικής επικής και τραγικής ποίησης, παρά με τη μελέτη «σκοτεινών συγγραφέων και ρητόρων». ⁴³

Η δεύτερη αυτή κατηγορία κειμένων έπρεπε να έπεται και όχι να προηγείται, όπως συμβαίνει από τότε μέχρι στις μέρες μας, ⁴⁴ «αφού ήδη ο μαθη-

40. Ό.π., σ. 47.

41. Ό.π., σ. 47-49.

42. Ό.π., σ. 48.

43. «... Επιθυμούμεν πάντοτε την σπουδήν των ποιητών επικρατεστέραν της των ρητόρων και φιλοσόφων και συγγραφέων, ως συμβιβαζομένων με την φύσιν του παιδός, ως αρμοδιωτέρων εις την διαπλαττομένην νεότητα. Τις δύναται αρνηθήναι ότι η ποίησις του Ομήρου είνε ο ανατέλλων ήλιος του Ελληνικού ουρανού, είνε όλος ο Ελληνικός κόσμος, και ότι εκ των ραψωδιών αυτού άρχεται ο πολιτισμός του ανθρωπίνου γένους; Πλην και τις δύναται αντιλέξει ότι η παράδοσις αυτού συνήθως σήμερα, εξαντληθείσις πάσης λεπτολογίας και διύλισμού εις τα άλλα πρωθυστέρωσ, είνε άψυχος και άμουσος, και ότι η μετά Ρήτορας και Θουκυδίδας και ποικιλίαν άλλων μαθημάτων και η μετά φιλοσοφίαν εν ανωτέραισ τάξεσι λεξιθηρος και λογική παράδοσις τινών ραψωδιών ούτε παιδαγωγεί, ούτε σοφίζει; Ωστε η ταλαίπωρος σπουδάζουσα νεολαία, αντί του να αναπνεύση το πνεύμα της Ομηρικής ζωής και να παιδαγωγηθή εν τη ζωσή αυτού διδασκαλία, λεξιθηρεί μόνον, και ο αιθέριος ποιητής μένει δι' αυτήν άγνωστος τη αληθεία εσ αεί και ατρύγητος θάλασσα και έρημος αιθήρ, η δε ψυχή άνευ διαπλάσεως και συγκινήσεως θείας μένει χάσκουσα εις το πολύ των αιώνων εγκώμιον.

Πλην ποία ανθρωπίνη καρδιά, πριν έτι απολιθωθή και κατασαρκωθή, δεν αισθάνεται αμύθητόν τι εν τη αναγνώσει των Ελλήνων τραγικών και των χορών αυτών ιδίως, και δεν θα σοφισθή της Ελληνικής ποιήσεως την σοφίαν, και του Σοφοκλέους μάλιστα;» (ό.π., σ. 48-49).

44. Τόσο στο 19ο, όσο και στον 20ό αιώνα, τα κείμενα τραγικών συγγραφέων που διδάσκονται

τής, παιδαγωγηθείς όπως δει εις το τερπνόν της ποιήσεως και μνηθείς εις το κάλλος αυτής, αισθανθή πλέον την ανάγκην στερεωτέρας και ανδρικωτέρας τροφής, ήν τότε ευχαρίστως θα αρουσθή εκ του ανεξαντλήτου ταμείου των ρητόρων και συγγραφέων και φιλοσόφων της αρχαιότητος». ⁴⁵

Η ωριμότητα των προτάσεών του ξενίζει τον σημερινό μελετητή. Στο πρόσωπο του Ραπτάρχη αποκαλύπτεται ένας βαθύς γνώστης της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, παρά το νεαρό της ηλικίας του, ένα ανοικτό για την εποχή του πνεύμα, που τολμά να θίξει τα κακώς κείμενα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, βάλλοντας κατά της στείρας αρχαιογνωσίας. Οι πρωτόπóρες απόψεις του αποτελούν προάγγελο θέσεων και προβληματισμών που διατύπωσαν προοδευτικές ομάδες εκπαιδευτικών του 20ού αιώνα και οι οποίες επανέρχονται στην επικαιρότητα σε κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. ⁴⁶ Ο τύπος καταστρέφει την ουσία και η «αμεθοδία» και η «στερεοτυπία» της δεσποτικής διδασκαλίας «επικάθηνται επί της φαντασίας των τρῦφερών παιδων ως ο εκ γρανίτου καθήμενος Ράμεσις» και τους προκαλούν απέχθεια για τα γράμματα. ⁴⁷

Ο ίδιος, ως ποιητής, θέλγεται από «το ύψος του λόγου» και την «καλλονήν της ποιήσεως» και καταπιάνεται με την απόδοση στη νεοελληνική χορικών του Σοφοκλή, τον οποίο θεωρεί ως τον «γλυκύτατον και σεμνότατον» τραγικό ποιητή. Στο έργο του

η ελληνική ποίησις έφθασεν εις τον καλοφώνα της τέχνης, ήτις τας υψηλοτέρας του Ελληνικού πνεύματος εννοίας και θεωρίας εν οικείω τύπω αρμονικώς προς την φύσιν παρίστησι· και ει μεν υπάρχη τέλειόν τι εν γένει εις τον κόσμον, εξάπαντος άλλο δεν δύναται τις ως τοιούτο θεωρείν, ειμή το Ομηρικόν έπος και την του Σοφοκλέους τραγωδίαν, προς ήν δαιμονίως πάνυ ενθουσιάζεται πάσα καρδιά και καθαρίζεται και ζωοποιείται. ⁴⁸

Έτσι, έχοντας ως πρόσφατο παράδειγμα τη μετάφραση αρχαίων δραμά-

στην εκπαίδευση κατέχουν μικρότερο ποσοστό συγκρινόμενα με αυτά των αρχαίων ιστορικών, των ρητόρων και του Ομήρου (βλ. Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης*: 1833-1929, τ. Α', Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1987, σ. 100, 119, 175, 183, 249 και σ. 419-453. Βλ. επίσης Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου, ό.π., τ. Α', σ. 335).

45. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 48.

46. Ν. Δ. Βαρμάζης, *Η αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία ως πρόβλημα της νεοελληνικής εκπαίδευσης: Από την Αναγέννηση ως την καθιέρωση της Δημοτικής (1976)*, διδακτορική διατριβή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1991.

47. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π.

48. Ό.π., σ. 49.

των «υπό του σοφού και αξίου ιεροφάντου των Μουσών» Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή,⁴⁹ τον οποίο φαίνεται ότι παρακολουθεί και θαυμάζει, ο Ραπτάρχης δημοσιεύει τη μετάφραση χορικών από τις τραγωδίες *Οιδίπους επί Κολωνών*,⁵⁰ *Αντιγόνη*,⁵¹ *Αίας Μαστιγοφόρος*,⁵² *Ηλέκτρα*,⁵³ *Οιδίπους Τύραννος*,⁵⁴ *Τραχινίαι*⁵⁵ και *Φιλοκτήτης*⁵⁶ του Σοφοκλή, σε ρέοντα πεζό λόγο στην καθαρεύου-

49. Βλ. *Μεταφράσεις ελληνικών δραμάτων υπό Αλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβή*. Σοφοκλέους *Αντιγόνη*, Αριστοφάνους *Νεφέλαι*, *Ειρήνη*, *Όρνιθες*. Αθήνησι, τύποις Χ. Νικολάου Φιλαδελφούς, 1860 (ΓΜ 8305). Βλ. επίσης Κωνσταντίνα Ρισσάτου, ό.π., σ. 393-406.
50. Μεταφράζει τα χορικά Β' (στίχοι 668-719) και Γ' (στίχοι 1044-1095) του *Οιδίποδος επί Κολωνών* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 50-52). Μετά την έκδοση του έργου στην Αίγινα, 1834, σε παράφραση και σχόλια από τον Νεόφυτο Δούκα (ΓΜ 2423), η παρουσία δημοσίευση από τον Ραπτάρχη αποτελεί τη δεύτερη απόπειρα απόδοσης χορικών της τραγωδίας.
51. Μεταφράζει τα χορικά Α' (στίχοι 100-154), Β' (στίχοι 332-375), Γ' (στίχοι 583-614), Δ' (στίχοι 781-805) και Ε' (στίχοι 944-987) της *Αντιγόνης* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 52-58), τρίτη κατά χρονολογική σειρά μετάφραση της τραγωδίας μετά από αυτές του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423) και του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή (Αθήνα, 1860) (ΓΜ 8305).
52. Μεταφράζει τα χορικά Β' (στίχοι 596-645), Γ' (στίχοι 693-717) και Στ' (στίχοι 1185-1222) από την τραγωδία *Αίας ο Μαστιγοφόρος* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 58-60). Η πρώτη μετάφραση της τραγωδίας εις την καθ' ημάς ομιλουμένην γλώσσαν εκδίδεται στη Βιέννη το 1817 (ΓΜ 1003) και ακολουθεί η δεύτερη από τον Νεόφυτο Δούκα (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423), οπότε η μετάφραση του Ραπτάρχη είναι η τρίτη σε χρονολογική σειρά.
53. Μεταφράζει τα χορικά Β' (στίχοι 472-515) και Γ' (στίχοι 1384-1396) της *Ηλέκτρας* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 61-62). Την τραγωδία επεχείρησε να μεταφράσει έμμετρα πρώτος ο Γ. Ζαλοκώστας στο τέλος της παραμονής του στην Ιταλία (1814-1821), όμως από τη μετάφραση αυτή έχουν σωθεί μόνο οι δύο πρώτοι στίχοι (Γ. Σιδέρης: *Το αρχαίο θέατρο στην νέα ελληνική σκηνή: 1817-1932*, Ίκαρος, Αθήνα, 1976, σ. 20). Η πρώτη ουσιαστική έκδοση της μετάφρασης του έργου είναι αυτή του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423), με δεύτερη την παρούσα αποσπασματική του Ραπτάρχη.
54. Μεταφράζει τα χορικά Α' (στίχοι 151-215), Β' (στίχοι 463-511), Γ' (στίχοι 863-910) και Ε' (στίχοι 1186-1222), του *Οιδίποδος Τύραννου* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 62-68). Ο πρώτος μεταφραστής της τραγωδίας είναι ο Νεόφυτος Δούκας (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423) με δεύτερο τον Νικόλαο Κοντόπουλο, που τη μεταφράζει έμμετρα (εν Αθήναις, 1861), (Γ. Οικονόμου - Γ. Αγγελινάρας, *Βιβλιογραφία των εμμέτρων νεοελληνικών μεταφράσεων της αρχαίας ελληνικής ποιήσεως*, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Αθήνα, 1979, αρ. 217, σ. 293). Επομένως η παρούσα αποσπασματική μετάφραση του Ραπτάρχη αποτελεί την τρίτη απόπειρα.
55. Μεταφράζει τα χορικά Α' (στίχοι 94-140), Β' (στίχοι 205-224), Γ' (στίχοι 497-530), Δ' (στίχοι 633-662) και Ε' (στίχοι 821-862) των *Τραχινίων* (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 68-73). Η παρούσα μετάφραση, αν και περιορισμένη σε έκταση, αποτελεί τη δεύτερη απόπειρα μετά από αυτή του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423).
56. Μεταφράζει τα χορικά Δ' (στίχοι 676-729) και Ε' (στίχοι 827-864) (βλ. *Ανάμικτα συγκείμενα*

σα της εποχής. Τα ποιητικά αυτά κείμενα, που διατηρούν και στη νεοελληνική τη λυρική πνοή του συγγραφέα, αντιμετωπίζονται με σεβασμό και με δέος από τον μεταφραστή, που ομολογεί

ότι η μετάφρασις αρχαίων δραμάτων εις την γλώσσαν μας δύναται μέχρι τινός βαθμού θεωρηθῆναι ως βεβήλωσις, διότι τα αριστουργήματα εκείνα απογυμνούμενα συνήθως της λαμπράς αυτών επιφανείας, περιέρχονται εις ημάς ως τα άνθη ών εμαράνθη η χάρις και η ζωρότης του χρώματος, και ών απετριβη ο χνους και εξημίσηθη το άρωμα.⁵⁷

Αν και δηλώνει ότι προσπαθεί να μεταφράσει κατά λέξη, φυλάττοντας «πάντοτε ευλαβώς την φοράν της εννοίας του πρωτοτύπου», το τελικό αποτέλεσμα, όπως και ο ίδιος το χαρακτηρίζει, δεν συνιστά αυτολεξεί μετάφραση των χορικών, αλλά παράφραση των στίχων σε πεζό λόγο, χωρίς καμμία απόπειρα τήρησης της έμμετρης μορφής του πρωτότυπου κειμένου.

Το γεγονός ότι το θέμα της μετάφρασης των αρχαίων ποιητικών κειμένων στη νεοελληνική τον προβληματίζει αποδεικνύεται στη συνέχεια του ίδιου τόμου, στο κεφάλαιο με τίτλο «Περί μέτρου, ή το ηρωικόν εξάμετρον εφαρμοζόμενον εις την καθομιλουμένην».⁵⁸ Στο μελέτημα αυτό, ο Ραπτάρχης αναδεικνύει τη σημασία του μέτρου στην έκφραση των αισθημάτων, των εννοιών και της δύναμης της ποίησης, επικής και τραγικής,⁵⁹ και επανερχόμενος

εξ ύλης ποικίλης, ό.π., σ. 73-75) της τραγωδίας που είχε πρώτος μεταφράσει στη νεοελληνική ο Νικόλαος Πίκκολος (Δημ. Σπάθης, «Ο Φιλοκτήτης του Σοφοκλή διασκευασμένος από τον Νικόλαο Πίκκολο», *Ο Ερασιστής* 15 [1979], σ. 265-320), και δεύτερος ο Νεόφυτος Δούκας (Αίγινα, 1834) (ΓΜ 2423), με τρίτο τον Ραπτάρχη, που μεταφράζει μόνο τα αναφερθέντα χορικά. Η τραγωδία είχε εκδοθεί επίσης «μετά σχολίων ελληνικών και γραφών διαφόρων δι-ορθούντος και εκδίδοντος Αλεξάνδρου Νέγρη» (εν Εδιναπόλει, 1838) (ΓΜ 3039) και «μετά προτεταγμένης αναλυτικής περιλήψεως και σημειώσεων υπό Λεοντίου Μ. Αναστασιάδου» (εν Αθήναις, 1861) (ΓΜ 8855).

57. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 49. Το χωρίο αυτό και εννοιολογικά, αλλά και εν μέρει αυτολεξεί («η μετάφρασις αρχαίων ποιημάτων εις την καθομιλουμένην δύναται... να θεωρηθή ως βεβήλωσις... ως τα άνθη ών εμαράνθη η χάρις και η ζωρότης του χρώματος και ών απετριβη ο χνους και εξημίσηθη το άρωμα»), αποτελεί αντιγραφή από τον πρόλογο των μεταφράσεων ελληνικών δραμάτων από τον Αλ. Ραγκαβή, τον οποίο ο Ραπτάρχης ως νεότερος φαίνεται να λαμβάνει ως πρότυπό του (*Μεταφράσεις ελληνικών δραμάτων υπό Αλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβή*, ό.π., προοίμιο, σ. ε'. Βλ. επίσης Κωνσταντίνα Ριτσάτου, ό.π., σ. 373).

58. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 132-150.

59. «Η κυριωτέρα ουσία της προγονικής ποιήσεως είναι το μέτρον, τούτέστιν, η μετά προφορικής τινός διαστολής, μιμουμένης την εσωτερικήν της ψυχής συναίσθησιν και αντίληψιν, παρά-

στον τρόπο διδασκαλίας των αρχαίων κειμένων στην εκπαίδευση⁶⁰ τονίζει την αναγκαιότητα η ερμηνεία της ποίησης να συνοδεύεται πάντα από ανάλυση του μέτρου, αφού αυτό εμπεριέχει τον ρυθμό και την αρμονία της λυρικής δημιουργίας.⁶¹

Σε επίρρωση των απόψεών του αυτών παραθέτει παραδείγματα από τον Όμηρο⁶² και τον Σοφοκλή,⁶³ ενώ δεν παραλείπει να αποτίσει φόρο τιμής

στασις πάσης οποιασδήποτε στιχουργίας. Το μέτρον είνε το χαρίεν, ούτως ειπείν, στίλβωμα της ποιήσεως, η ζώσα αυτής παράστασις, με άλλας λέξεις, η μουσική συνηνωμένη με την ποίησιν», ό.π., σ. 132.

60. «Ελεεινολογούμεν δε πολλών σημερινών Αλκιβιαδείου κονδύλου δεομένων διδασκάλων την ασύγγνωστον έλλειψιν, παρορώντων αυτό ως πάρεργον και εν μικρώ τινι μόνον χρονικώ μορίω μεταξύ παραδόσεως ως νεκράν τινα γλώσσαν τυπικώς αυτό εξεταζόντων, ενώ, μα την ιεράν σκιάν των προγόνων μας, ποτέ δεν πρέπει να ἄπαγγέλλεται στίχος αρχαίου ποιητού άνευ μέτρου, ως ούτε άσμα άνευ ήχου· ο δε αποχωρισμός των μέτρων από της ποιήσεως εν γένει πρέπει να λογίζεται αυτή καθ' εαυτήν προφανεστάτη και ασύγγνωστος καινοτομία», ό.π., σ. 136.
61. «Ω! πόσην εντύπωσιν προξενεί ευθύς εξ αρχής εις την απαλήν του μαθητευόντος ψυχήν το προγονικόν δράμα, ερμηνευόμενον εν συναισθήσει και εν τη εμφαντικώτερα εκείνη αναπτύξει, ην παρέχει το μέτρον συμπαραμαρτούν μετά του ύψους της εννοίας! Πόσον δαιμονίως τέρπει και γοητεύει και κατακλείει την ψυχήν η ποίησις, όταν συνοδεύηται υπό της ζώσης και εναρμονίου των μέτρων θεωρίας, και όταν ουχί παρέργως ουδέ μηχανικώς καταδεικνύεται η ηθική αυτών συνάφεια και σχέσις μετά της όλης εννοίας· και πόσον εξ εναντίας ψυχρόν και άχαρι φαίνεται το δράμα και πάσα ποίησις, όταν χυδαίως γραμματολογώνται μόνον αι λέξεις του, άνευ συζητήσεως μέτρου και ρυθμού και αρμονίας!», ό.π., σ.132.
62. Ως παράδειγμα της παραστατικής ισχύος του μέτρου στον Όμηρο, ο οποίος «δι' ουδέν άλλο σχεδόν θαυμάζεται τοσούτον υπό των αίωνων, όσον διότι τόσον ωραία ηξεύρει να συνδέη την ποιητικήν καλλονήν με την χάριν του μέτρου και να παριστάνη εμφαντικώτατα δι' αυτού τας μυχιατέρας των ψυχικών διαθέσεων» (ό.π.), ο Ραπτάρης επισημαίνει τη σκηνή της συνέλευσης των Αχαιών ηγεμόνων, στην οποία συζητούν τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για τον εξευμενισμό του θείου, σκηνή την οποία ο άθάνατος της Ιωνίας ποιητής περιγράφει με σειρά δακτυλικών στίχων και έναν «άνευ λόγου παρειαγόμενον εκ σπονδείων συγκείμενον στίχον», προκειμένου να επιτύχει τη μεταλλαγή του ρυθμού από γοργό σε αργό, και να προσδώσει σοβαρότητα όταν τον λόγο λαμβάνει ο Αγαμέμνων.
Ως δεύτερο παράδειγμα παραθέτει τη σκηνή όπου ο βράχος του Σισύφου κατακυλάει από την κορυφή του βουνού στον Άδη, στην οποία με τη χρήση δακτυλικών στίχων επιτυγχάνεται η γλαφυρή περιγραφή της ταχύτητας της κατακρήμνισης του. Η αναγγελία έκδοσης της μετάφρασης της ραψωδίας Α της *Ιλιάδας* αποδεικνύει τη σε βάθος γνώση και μελέτη του έπους του Ομήρου από τον Ραπτάρχη (ό.π., σ. 141).
63. Από τις τραγωδίες του Σοφοκλή επιλέγει ανάλογα παραδείγματα, όπως η σκηνή της πολιορκίας των Θηβών από τους επτά ομόσπονδους ηγεμόνες στο πρώτο χορικό της *Αντιγόνης*, η σφοδρότητα της οποίας επιτυγχάνεται *διά της γοργότητος του αναλυομένου τροχαιού εις τριβραχον* (ό.π., σ. 134), και η σκηνή της πάλης του θεριού Αχελώου (ποταμού) με τον Ηρακλή στον χορό των *Τραχινίων*, όπου η επανάληψη του συμφώνου «τ» αντηχεί στα αυτιά του

στον δάσκαλό του Κωνσταντίνο Ξανθόπουλο, «αξιολογώτατο ιεροφάντη των Μουσών, ο οποίος τον εμπήσε εις τας καλλονάς της επικής και δραματικής Μούσης των αρχαίων». ⁶⁴

Από όλα τα είδη των μέτρων ο Ραπτάρχης εστιάζεται στο ηρωικό (δακτυλικό) εξάμετρο, ⁶⁵ στο οποίο έγραψαν τα περίφημα έργα τους ο Όμηρος, ο Θεόκριτος, ο Μόσχος, ο Βίων και ο Πυθαγόρας, θεωρώντας το κορωνίδα όλων των μέτρων, ⁶⁶ διότι πιστεύει ότι, εκτός της δυναμικής εκφραστικότητάς του, στο δακτυλικό εξάμετρο μπορούν πιστότατα να μεταφραστούν «τα πλειότερα των αριστουργημάτων της αρχαίας γλώσσης». ⁶⁷ Οι απόψεις του αυτές δίνουν συνέχεια στη συζήτηση περί έμμετρης μετάφρασης που άνοιξε ο Ραγκαβής με τη χρήση αρχαίων μέτρων στη μεταφραστική τακτική του. ⁶⁸

Διαπνεόμενος από την επιθυμία να καταστήσει τα προγονικά έξοχα δημιουργήματα «όσον το δυνατόν βατά και ευπρόσιτα τω κοινώ λαώ, ώστε να απαλλαγή άπαξ διά παντός της καταδίκης εις ήν κατεδίκασάν αυτόν αι περιπέτειαι των αιώνων του να μην εννοεί την γλώσσαν των προγόνων του» και προκειμένου να αποδείξει ότι η έμμετρη μετάφραση, αν και έργο επίμοχθο, μπορεί να κατορθωθεί αρκεί να υπάρχει καλή θέληση, δημοσιεύει στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού, αποτολμώντας μέγα τόλμημα όπως ομολογεί, έμμετρη μετάφραση σε δακτυλικό εξάμετρο των πρώτων στροφών από την Α' Ωδή των *Ολυμπίων* του Πινδάρου. ⁶⁹ Προσπαθώντας όσο το δυνατόν να τηρήσει «την κυριολεξίαν ήτις δεν πρέπει να παροράται προς διασκευήν και κόσμον του στίχου της μεταφράσεως», παρουσιάζει το κείμενο σε τρεις πα-

αναγνώστη ως ο ήχος από τα συγκρουόμενα κέρατα και τα τόξα των δύο τρομερών ημιθέων παλαιστών (ό.π., σ. 135).

64. Ό.π., σ. 136.

65. «Στιβαρόν και εμφαντικόν εις άκρον, όσον δ' ουδέν άλλο ζωηρόν, διαχέει εις την ψυχήν του αισθανομένου το κάλλος της αρχαιότητος αναγνώστου άρρητόν τινα ευχαρίστησιν, ως το καταλειβόμενον ομαλώτατα χαρίεν ρυάκιον εν μέσω χλοεράς και καταφύτου κοιλάδος. Λογιζόμενον δε ως το αρμοδιώτερον και καταλληλότερον διά το έπος ιδίως και την λοιπήν αφηγηματικήν ποιήσιν, οτέ μεν διεγείρει το αίσθημα και παρορμά εις ενθουσιασμόν την ψυχήν του ευαισθήτου αναγνώστου, οτέ δε συγκινεί μέχρι δακρύων και λαλεί αποτελεσματικάτα εις τα βάθη της καρδιάς», ό.π., σ. 137.

66. Ό.π., σ. 136.

67. «Τα ωραιότερα χορικά τεμάχια και η υψηλότερα λυρική ποιήσιν δύναται πιστότατα να μεταφερθή εις την καθομιλουμένην διά της μαγικής ισχύος του δακτυλικού εξαμέτρου», ό.π., σ. 137.

68. Κωνσταντίνα Ριτσάτου, ό.π., σ. 372-374.

69. *Ανάμικτα συγκείμενα εξ ύλης ποικίλης*, ό.π., σ. 138.

ράλληλες στήλες;⁷⁰ α) στο πρωτότυπο, β) με τη συντακτική σειρά των λέξεων και γ) σε πιστή και κατά λέξη μετάφραση, όπου όσες λέξεις της καθομιλουμένης προστίθενται για συμπλήρωση των εννοιών των αρχαίων λέξεων αναγράφονται με αραιωμένα γράμματα και ενώνονται μεταξύ τους με μικρές παύλες, όταν δύο ή τρεις λέξεις της νεοελληνικής επεξηγούν μία λέξη της αρχαίας. Την έμπνευση για την παρουσίαση της μετάφρασης με τη μορφή αυτή δηλώνει ότι έλαβε από τις βοηθητικές εκδόσεις των αρχαίων κειμένων που πρώτοι οι Γάλλοι άρχισαν να συντάσσουν, θέτοντας την εξήγηση σε πεζό λόγο κάτω από το κείμενο, «καταισχύνοντες ημάς τους αδιαφορούντας διά τα προγονικά κειμήλια και μη θέλοντας γνωρίσαι την αξίαν αυτών». Ο ίδιος, ελπίζοντας ότι και οι σύγχρονοί του Έλληνες θα φιλοτιμηθούν να προβούν σε ανάλογες εκδόσεις, προτείνει η μετάφραση των αρχαίων κειμένων να πραγματοποιείται σε έμμετρους δακτυλικούς στίχους, παραθέτοντας τη δική του μετάφραση ως παράδειγμα.⁷¹ Αναγγέλλει επίσης την έκδοση της μετάφρασης της ραψωδίας Α της *Ιλιάδας* σύμφωνα με το παραπάνω πρότυπο, η οποία συμπληρώνεται με σύντομες σημειώσεις, προϊόν επίπονης μελέτης συγχρόνων του φιλολόγων, οι οποίοι ακολουθούν «τον νεώτερον πάντοτε του σχολιάζειν τρόπον». Πρόθεσή του παραμένει να συνεχίσει αδιάλειπτα τη μεταφραστική του δημιουργία, επεκτείνοντας «την επεξεργασίαν μέχρι και αυτών των τραγικών ποιητών, εννοείται των εκλεκτοτέρων».⁷²

Δείγμα της επιθυμίας του αυτής και του ιδιαίτερου ενδιαφέροντός του για τους Έλληνες τραγικούς ποιητές αποτελεί η μετάφραση των στίχων 45-95 από την πάροδο του χορού του *Αγαμέμνωνος*⁷³ του Αισχύλου, από αναπαιστικό μέτρο σε δακτυλικό εξάμετρο, που δημοσιεύει στη συνέχεια του μελετήματός του. Την επιλογή του να καταπιαστεί με τη μετάφραση κειμένου του Αισχύλου, και μάλιστα με χορικό του, δικαιολογεί με δύο λόγους. Πρώτον, γιατί θεωρεί τον Αισχύλο σε σύγκριση με όλους τους άλλους τραγικούς ποιητές ως

τον υπερτερούντα κατά το ύψος των ιδεών, όστις δικαίως δύναται θεωρηθήναι ως το δαιμόνιον της Ελληνικής γλώσσης, ή ως ο ορμητικός εκείνος χείμαρρος ο παφλάζων και συμπαρασύρων παν το προστυχόν. Ο μη αναγνώσας Αισχύλον αδύνατον να σχηματίση ιδεάν περί του παντοδυνάμου μεγαλείου της Ελ-

70. Ό.π., σ. 142-143.

71. Ό.π., σ. 140.

72. Ό.π., σ. 141.

73. Ό.π., σ. 146-148.

ληνικής γλώσσης, της γλώσσης ταύτης των θεών, ήτις υπέρ πάσαν άλλην είνε ευχερεστάτη εις έκφρασιν πάσης ιδέας και παντός αισθήματος.

Και δεύτερον, ακριβώς επειδή ο Αισχύλος, αν και «μέγας και πρώτιστος τραγικός ποιητής της αρχαιότητας», παραμένει «δυσνόητος ή μάλλον ακατανόητος» για το ευρύ κοινό, που δεν μπορεί να προσεγγίσει τα κείμενά του στο πρωτότυπο, γεγονός αδιανόητο για τον ελληνόφρονα Ραπτάρχη.⁷⁴ Μεταφράζοντας λοιπόν απόσπασμα από χορικό του *Αγαμέμνονα* στην καθομιλουμένη της εποχής του με παράλληλη παράθεση του πρωτότυπου κειμένου, επιδιώκει να αποδείξει ότι «τοιαύται παραφράσεις εισίν εν μέρει εφικταί», αν και ο ίδιος ομολογεί τις δυσκολίες που αντιμετώπισε.⁷⁵

Ως χαρακτήρας που αρέσκεται να δοκιμάζει τον εαυτό του στα δύσκολα, ο Ραπτάρχης θα επιχειρήσει στη συνέχεια να μεταφράσει από τα γαλλικά δεκαέξι στίχους από το σατιρικό ποίημα του Boileau *To αναλόγιον (Le lutrin)*.⁷⁶ Και στην περίπτωση αυτή θα προσπαθήσει να τηρήσει την έμμετρη μορφή, μεταφράζοντας στίχο προς στίχο, με τρόπο ώστε ο συνολικός αριθμός των μεταφρασμένων να είναι ο ίδιος με αυτούς του πρωτότυπου κειμένου, χωρίς να απομακρυνθεί από την πιστή απόδοση των εννοιών των λέξεων. Πρόκειται για εργασία επίπονη και χρονοβόρα, που τον αναγκάζει να ομολογήσει ότι θα χρειαστεί πολύς χρόνος για να μπορέσει να την ολοκληρώσει και να την ετοιμάσει προς δημοσίευση.⁷⁷ Γι' αυτό και δεν διστάζει να επαναλάβει «την απευθυνθείσαν πατρικήν νουθεσίαν παρά τινος των σημερινών λογίων: Δυσκολώτερον το μεταφράζειν ή το συγγράφειν».⁷⁸

74. Ό.π., σ. 144.

75. «Οποίων τώντι ανώμαλον και ενταυτώ υψηλόν ύφος, και λέξεις πολυσημάτιστοι, άλλα πολλάκις εννοούσαι και υποκρύπτουσαι ή τα παριστανόμενα, πολλάς των οποίων δεν φθάνει να εξηγήση η σημερινή, ήτις εξαντληθείσα μένει χάσκουσα τρόπον τινά και θαυμάζουσα, ως περιπλεχθείσα εις λαβύρινθον, όθεν δεν είνε δυνατόν να εξέλθη τη βοήθεια ενός μόνον Αριαδνείου μίτου!», ό.π., σ. 145.

76. Πρόκειται για ποίημα που διακωμωδεί τις καταχρήσεις του κλήρου (ό.π., σ. 148-150), όπου περιγράφεται η διαμάχη ανάμεσα σε δύο αξιωματούχους της εκκλησίας για το αν θα έπρεπε ή όχι να τοποθετηθεί αναλόγιο για τα βιβλία των ψαλμών σε ένα παρεκκλήσι. Στην Ελλάδα ο Ιακ. Ρ. Νερουλός με πρότυπο το σατιρικό αυτό ποίημα θα γράψει το έργο του *Κούρκας αρπαγή* (1816) (Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 272). Ο Boileau (1634-1711), μεταφράζοντας στα γαλλικά την πραγματεία *Περί ύψους* του Λογγίνου, συνδέθηκε από τους θεωρητικούς με τον ρομαντισμό, γιατί το έργο αυτό αποτέλεσε μια από τις βασικές πηγές της αισθητικής του.

77. Ό.π., σ. 149.

78. Ό.π., σ. 150.

Η έκδοση του σύμμεικτου αυτού τόμου θα προκαλέσει την οξεία κριτική του Στέφανου Κουμανούδη, ο οποίος, από την προηγούμενη ήπια επισήμανση λαθών, περνάει πλέον σε αυστηρές συστάσεις και ειρωνική επίθεση. Τα παιγνιώδη περιεχόμενα του τόμου αντιπαρέρχεται «χάριν συντομίας» και επικεντρώνεται στα χορικά του Σοφοκλή, στη μετάφραση των οποίων εντοπίζει ως μειονέκτημα το γεγονός ότι

υπέρ το αναγκαίον εισχωρεί η περίφρασις η διά πολλών λέξεων, εξυπτιάζουσα ούτω τας δραστικάς και εντόνους του ποιητού φράσεις, ουκ ολίγα δε και με παρημέλησιν πολλήν της κυριολεξίας λέγονται, εξ ου και το νόημα ενίοτε παραλλάσσει.

Όλο δε αυτό το εγχείρημα του Ραπτάρχη το υποβιβάζει σε μαθητικό γύμνασμα, σαν αυτά που σκάρωναν στα τετράδιά τους, «προ δεκαετηρίδων τιμών», οι μαθητές των ελληνικών σχολείων και τα οποία επεδείκνυαν «ενίοτε» στους φίλους τους, δεν διανοούνταν όμως ποτέ να τα εκδώσουν.⁷⁹

Ως προς το μελέτημά του «Περί μέτρου ή το ηρωϊκόν εξάμετρον εφαρμοζόμενον εις την καθομιλουμένην», ο Κουμανούδης κρίνει άτοπη την προτροπή του Ραπτάρχη να χρησιμοποιηθεί το μέτρο αυτό για την απόδοση και των λυρικών και των ιαμβικών αρχαίων κειμένων.⁸⁰ Η δε «αυθάδεια» του νεαρού λόγιου που, χωρίς τα απαιτούμενα προσόντα, καταπιάνεται να μεταφράσει Πίνδαρο και Αισχύλο και Boileau, φέρνουν τον κριτή του στα όριά του, ιδίως η αναγγελία της έκδοσης της μετάφρασης της ραψωδίας Α του Ομήρου.

Πάντα δε ταύτα και να αποτελειώση ούτω διανοείται ο κ. Ραπτάρχης, ως και τον Όμηρον ολόκληρον και πολλά άλλα. Αλλά ταύτα τα πολλά είναι, ομολογούμεν, πάρα πολλά διά τον ημέτερον στόμαχον, και διά τον αυτού δε στόμαχον, νομίζομεν, δεν θα ήναι πολύ καλόν η καταβρόχθις τοσούτων ετερογενών πραγμάτων εν τω αυτώ χρόνω.

Και τον συμβουλεύει, αντί να πολυπραγμονεί, να ασχοληθεί ξανά με τη μετάφραση των *Αχαρνέων*

και να καθίση να την ψιλολογήση ολίγον και να την κτενίση και αποκόψας πολλά εκ του προλόγου, ως εξ όχι καλών βιβλίων απηνηθισμένα, και προσθέ-

79. Φιλίστωρ Γ', τχ. 1 (Ιανουάριος 1862), σ. 77.

80. Ο.π.

σας τι ορθότερον να εκδώση το δεύτερον το βιβλίον και όχι να διασπάται εις τόσας και τόσας μελέτας.⁸¹

Και κλείνει τη βιβλιοκρισία του με την επικριτική επισήμανση ότι ο Ραπτάρχης δεν διαθέτει τα ακαδημαϊκά εκείνα εχέγγυα που θα του επέτρεπαν να φιλολογεί. Η έλλειψη αυτή ανώτατης παιδείας τον εμποδίζει, κατά τον Κουμανούδη, στην επιλογή της κατάλληλης κάθε φορά βιβλιογραφίας.⁸² Και τον προτρέπει έμμεσα να ξανακάτσει στα θρανία, αποφαινόμενος γενικόλογα με σκληρή γλώσσα:

Πόσοι νέοι ευφυείς, άπληστοι του ειδέναι, φιλοπάτριδες και φιλότιμοι να συντελέσωσιν εις την του έθνους πρόοδον διά την έλλειψιν της τακτικής παιδεύσεως εκτρέπονται της ευθείας οδού. Ούτοι μετά πολλών χρόνων συγγραφικήν ζωήν αισθάνονται επί τέλους την ανάγκην να αναζητήσωσιν πάλιν βάρθρα σχολειακά. Αλλά το κάμνουν τούτο, αν δεν διεφθάρησαν διά της κακής έξεως και της ραδιουργίας. Αν όμως κακή τύχη ωλίσθησαν πολύ κάτω εις τα ράδια, ουδέ το συλλογίζονται πλέον. Απευχόμεθα εις την νεολαίαν του έθνους ημών τοιαύτην τύχην⁸³...

Τα πρώτα αυτά μεταφραστικά εγχειρήματα του Ραπτάρχη θα αντιμετωπίσουν μία, υπέρ το δέον, αυστηρή κριτική, που πιθανόν να οφείλεται σ' έναν υφέρποντα ανταγωνισμό Αθηναίων και Κωνσταντινουπολιτών λογίων, χρονίζουσα αντιπαράθεση στη διάρκεια του 19ου αιώνα. Όμως, παρά την πικρία που θα του προκαλέσουν, δεν θα εμποδίσουν τον Ραπτάρχη να συνεχίσει τη μεταφραστική του δημιουργία, τόσο με τη μεταφορά στη νεοελληνική θεατρικών έργων της ευρωπαϊκής δραματουργίας όσο και με τη διασκευή ελληνικών, καθώς και να καλλιεργήσει, ως πληθωρική προσωπικότητα, ποικίλα ενδιαφέροντα, όπως την ποίηση, τη δημοσιογραφία και την αστρονομία.

81. Ό.π., σ. 78.

82. «Εκλογήν βιβλίων καλών συνιστώντες δεν εννοούμεν ότι εύκολον είναι να την κάμη τις εν Κωνσταντινουπόλει ιδιωτέων, αν δεν διήλθεν εν σχολείοις κατά βαθμόν προϊούσι μέχρι του πανεπιστημίου τακτικήν παιδευσιν. Η τοιαύτη παιδευσις τούτο έχει προς τοις άλλοις μέγιστον καλόν να παρέχη εις τους ούτω παιδευομένους την ορθήν μεθοδολογίαν των σπουδών και την γνώσιν των θολωτάτων πηγών πάσης μαθήσεως», ό.π., σ. 78-79.

83. Ό.π., σ. 79.